

Muslimerne bag skærmen: Danske muslimers onlinefællesskaber

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Artiklen undersøger forskellige typer af onlinefællesskaber blandt danske muslimer på Facebook og finder fire overordnede typer af fællesskaber: politisk aktivistiske, reaktivt religiøse, pragmatisk religiøse og velgørenhedsorienterede fællesskaber. En indholdsanalyse af fællesskabernes opslag og selvbeskrivelse klarlægger den enkelte fællesskabsklynges karakteristika. Gennem et online spørgeskema (N = 80) og interviews med spørgeskemarespondenter kort-

lægges brugernes syn på og brug af fællesskaberne i klyngerne. Herudover undersøges forestillingen om "muslim" som efterkommernes stærkeste identitetskategori og deres prioritering af ummahen frem for det nationale tilhørsforhold. Artiklen finder, at hovedparten af respondenterne giver udtryk for det religiøse som del af privatsfæren, og at Facebookfællesskaberne derfor mere udgør interessefællesskaber end identitetsbærende fællesskaber.

Marginalisering og gruppedannelse

Muslimer tilhører overordnet to fællesskaber; det nationale fællesskab og det islamiske i *ummahen*. Flere studier har peget på, at muslimer i Vesten oplever en adskillelse fra det nationale fællesskab, og at den religiøse tilknytning til ummahen derfor kan virke stærkere (Saunders, 2008: 309; Pfaff og Gill, 2006: 805). Også i Danmark udgør muslimer på mange måder en marginaliseret og, i antropolog Mikkels Rytters ord, "oversynlig gruppe" (2019: 686). Samtidig bliver muslimers tilhørsforhold til Danmark jævnlige draget i tvivl i den offentlige debat, hvor fokus meget ofte er på muslimer som en samlet gruppe af "fremmede" i forhold til den nationale homogenitet. Oveni dette kommer en voksende gruppe af muslimske efterkommere, der har boet i Danmark hele deres liv, og hvor debatten om nationalt tilhørsforhold til eget eller forældres hjemland kan opleves som absurd (Simonsen, 2017: 314). Ikke desto mindre betyder debatten en høj grad af refleksion over tilhørsforhold og identitetstilskrivning, og hvorvidt og hvordan man skal gå imod den offentlige debats syn på én (ibid.: 323, 325). Dette er store spørgsmål at skulle besvare selv, og det er derfor forventeligt, at danske muslimer søger sammen, netop som resultat af meget ofte at blive behandlet som én gruppe trods store forskelle danske muslimer imellem. Dette kalder den amerikanske sociolog James Jasper "de stigmatiserede identiteters dilemma", hvor dilemmaet består i, at man for at kunne gøre op med en identitetstilskrivning (her "den muslimske fremmede") må mødes som gruppe under netop den betegnelse, man ønsker at gøre op med, og derved kommer til at legitimere gruppebetegnelsen (2010: 29).

**KAROLINE MARIE
DONSKOV DIGE**

Cand.mag. i arabisk og islamstudier, Aarhus Universitet,
kadi@cas.au.dk

De stigmatiserede identiteters dilemma består i, at man for at kunne gøre op med en identitetstilskrivning (her "den muslimske fremmede") må mødes som gruppe under netop den betegnelse, man ønsker at gøre op med, og derved kommer til at legitimere gruppebetegnelsen

Som udgangspunkt er det for danske muslimer netop den religiøse identitet, der er det adskillende identitetslement, men dette til trods er der meget forskning, der peger på, at de religiøse institutioner mister betydning som samlingspunkt for især efterkommeregenerationerne (Premazzi og Ricucci, 2015: 157; Johansen, 2002: 122). De unge mødes derimod i stigende grad online som resultat af sociale mediers fremkomst og deraf følgende digitaliserede relationer (Premazzi og Ricucci, 2015: 158-9). Behovet for at mødes med andre, der oplever den samme adskillelse fra det nationale fællesskab, kan opfyldes på de sociale medier, som dermed kan blive et sted at føle sig forbundet med andre, der har den samme opfattelse af det at være muslim i Danmark som én selv (jf. Loader og Mercea, 2012: 8). Idet Facebook er det mest benyttede sociale medie i Danmark (Carlsen o.a. 2020, 1245), vil jeg undersøge onlinefællesskaberne her.

Internettet og onlinefællesskaber er samtidig blevet fremhævet som en scene for "the re-imagined ummah", altså en gentænkning af et globalt, muslimsk fællesskab (Schmidt, 2004: 36). Dette kunne forventes at understøtte kategorien "muslim" som en *first-order determiner*, altså et individs fremmeste identitetsmærke, der går forud for alle andre identiteter, hvilket den amerikanske geopolitiske forsker Robert Saunders, sociologen Steven Pfaff og politologen Anthony Gill peger på. Det handler ifølge disse studier især om en stærk ummahorientering blandt unge, europæiske muslimer og en delt følelse af fremmedgørelse fra nationalstaten (Saunders, 2008: 304-5, 310; Pfaff og Gill, 2006: 805). Denne artikel undersøger, om denne ummahorientering og muslim som *first-order determiner* også er på spil i danske muslimers onlinefællesskaber på Facebook, og om danske muslimer generelt opfatter sig som "muslimer først".

Fokus rettes mod danske muslimers Facebookfællesskaber

Studiet benytter sig af en kombination af kvantitative og kvalitative data. Det kvantitative element består af et online spørgeskema (N=80), distribueret i udvalgte Facebookfællesskaber. Når der i det følgende henvises til "spørgeskemaet overordnet" i tabellerne, er det dermed gennemsnittet af de 80 respondents svar, der henvises til. Herudover benytter jeg mig af semistrukturerede interviews med seks af de 80 spørgeskemarespondenter, som tilkendegav, at jeg måtte kontakte dem og foretage et efterfølgende, uddybende interview med dem.

Udover spørgeskemaet og interviewene benyttede jeg mig også af materiale fra Facebookfællesskaberne selv til at kortlægge de forskellige fællesskabstypers

karakteristika. Materialet her blev indsamlet ved en gennemgang af Facebookfællesskabernes selvbeskrivelser (i afsnittet ”Om”) samt gennemgang af materiale på siderne/i grupperne og de diskussioner, dette måtte afstedkomme i perioden januar-maj 2021. Studiet kan dermed kun give et konkret indblik i tendenserne for de forskellige fællesskaber i foråret 2021, og onlineverdens foranderlighed skal derfor medtages i forhold til den fortsatte aktualitet af de følgende resultater. Dette til trods synes de overordnede tendenser så klare, at der med rimelighed kan skelnes mellem, om muslimer i det givne fællesskab samles primært på baggrund af den religiøse identitet og for at dyrke det religiøse eller samles på baggrund af ”muslim” som minoritetsidentitetskategori og for at dyrke mulighederne for politisk aktivisme i et forsøg på at gøre op med den marginaliserede identitetsposition.

Når selvbeskrivelser og opslag refereres i det nedenstående, er der taget højde for problematikken i ”onlinefeltarbejde”, i forhold til hvor grænsen mellem privat og offentligt går, da jeg i artiklen kun gengiver materiale fra fællesskaber, hvis materiale er offentligt tilgængeligt og dermed dels er lavet til at nå et videre publikum, dels ikke kan føres tilbage til en konkret person (Kantanen og Manninen, 2016: 87). I forhold til problematikken med at observere virtuelle fællesskaber og sikre, at individer i sådanne er klar over de bliver observeret, forsøgte jeg at imødekomme denne ved alle steder at skrive en kort tekst om studiet og mit ærinde i de forskellige fællesskaber i forbindelse med deling af mit spørgeskema (ibid.: 92). Typer af opslag, dato og evt. diskussion blev noteret for en række kendetegnende opslag for de enkelte fællesskaber som tjente som et vigtigt værktøj i bestemmelsen af de overordnede kategorier af fællesskaber.

Formålet med materialeindsamlingen var at kortlægge brugerne af de forskellige Facebookfællesskabers kendetegn i form af køn og alder, selverklæret religiøsitet, oplevelser af diskrimination, politisk interesse, tiltrækning ved de fællesskaber, den enkelte var del af, og hvorvidt den enkelte følte, at der var et behov for en fælles muslimsk, politisk organisation til at tackle de marginaliseringsudfordringer, muslimer i Danmark bredt står overfor. Herudover opstillede jeg en oversigt over de typer af Facebookfællesskaber, danske muslimer generelt set befinder sig i, når det handler om identiteten som netop muslim i Danmark. Gennem analysen af de indsamlede data var det dermed muligt at tegne et billede af, hvilke typer fællesskaber der tiltrak hvilke typer brugere.

Jeg udvalgte 15 konkrete Facebookfællesskaber, der på hver sin måde beskæftiger sig med det at være muslim i Danmark. Gennem indsamlingen af materiale herfra blev fire hovedtyper af fællesskaber for danske muslimer på Facebook tydelige. Jeg kalder disse for politisk aktivistiske, reaktivt religiøse, pragmatisk religiøse og velgørenhedsorienterede fællesskaber. Fællesskaberne er indplaceret i de respektive kategorier baseret på deres selvbeskrivelser (i afsnittet ”Om”).

For at sikre, at de udvalgte fællesskaber havde en vis relevans og kunne sige noget om, hvordan danske muslimer, i hvert fald online, forholder sig til det at være muslim i Danmark og de udfordringer, dette kan afstedkomme, opstillede jeg tre krav til de enkelte fællesskaber. De skulle 1) være større, det vil sige konkret nå ud til mere end 4.000 følgere, 2) være nationalt gældende fremfor lokale eller moskébundne og 3) stadig være aktive, det vil sige have slået mindst to opslag op inden for det seneste halve år fra indsamlingsperiodens start.

Synet på og styrken ved de enkelte typer af fællesskaber er dels undersøgt gennem svarene fra de 80 spørgeskemaespondenter, dels gennem fortællingerne fra de seks spørgeskemaespondenter, der havde sagt ja til at blive interviewet om deres brug Facebookfællesskaber og syn på det at være muslim i Danmark. Interviewrespondenterne er tilfældigt udvalgt i den forstand, at jeg ikke kunne styre, hvem af spørgeskemaespondenterne der var villige til at indgå i et sådant interview. Denne tilfældighed til trods er alle fire fællesskabsklynger repræsenteret blandt interviewrespondenterne. Hvordan deres svar fordelte sig, vil jeg vende tilbage til nedenfor, men en præsentation af interviewrespondenterne, de typer af fællesskaber, de tilhører, og deres holdninger til et udvalg af spørgeskemaspørgsmålene er at finde i bilag 1.

Respondenterne angiver alle at være religiøse i minimum ”medium”-grad, hvilket er på linje med 97 pct. af spørgeskemaespondenterne i øvrigt. De fire meget religiøse respondenter svarer til de 63 pct. af spørgeskemaespondenterne, der på dette spørgsmål svarede ”meget” eller ”så meget som muligt”. Interviewrespondenterne er lidt bedre uddannet end respondenterne i øvrigt, hvor kun 63 pct. havde taget en videregående uddannelse mod fem ud af seks interviewrespondenter. At tre ud af seks respondenter mener, at der ”i høj grad” er brug for en fælles, muslimsk organisation, er en lidt højere andel end respondenterne i øvrigt, hvor samme ønske blev delt af 43 pct. Aisha, Eyad og Yousuf er fortalere for en fælles, muslimsk, politisk gruppe og deler dermed overbevisning med et flertal af de politisk aktivistiske fællesskabers øvrige brugere, hvor 53 pct. mener, der ”i nogen” eller ”i høj grad” er behov for en sådan gruppe (jf. tabel 1). Overordnet er interviewrespondenterne gode repræsentanter for spørgeskemaespondenterne i øvrigt, om end kun en enkelt kvinde er repræsenteret blandt interviewrespondenterne mod 49 pct. af spørgeskemaespondenterne.

Fire typer af Facebookfællesskaber

Hvad er da kendetegnende for de forskellige fællesskabsklynger? Det vil jeg præsentere i det følgende, hvor de fire fællesskabstyper og deres tilhørende brugergrupper – baseret på spørgeskemasvarene – vil blive gennemgået. Jeg vil desuden inddrage citater fra interviewrespondenterne for at nuancere billedet af, hvordan virkelige brugere faktisk bruger fællesskaberne og ser på dem. Internt i de overordnede fællesskabsklynger er der forskellige vægtninger af karakteristikaene, ligesom mængden af fællesskaber i den enkelte klynge og

størrelserne på disse varierer. Der var således pr. 10. april 2021 178.851 brugere repræsenteret på tværs af klyngerne, hvoraf en stor andel dog må forventes at være gengangere, da spørgeskemaet pegede på, at de fleste brugere er medlem af flere af de undersøgte fællesskaber, hvad oversigten over interviewpersonerne i bilag 1 også viser. De 80 spørgeskemaespondenter giver derfor heller ikke tilnærmelsesvist det fulde billede, men kan være med til at give et fingerpeg om, hvordan danske muslimers onlinefællesskaber former sig.

De politisk aktivistiske fællesskaber

Brugergruppen hos de politisk aktivistiske fællesskaber er ikke overraskende betydeligt mere politisk interesseret end gennemsnittet af spørgeskemaespondenterne i øvrigt. Der er lidt færre brugere her, der angiver at være ”medium” eller mere religiøse, men det er stadig altovervejende selverklæret religiøse brugere, der er at finde i disse fællesskaber. Klyngens brugere er desuden kendetegnet ved at være bedre uddannet end gennemsnittet, og det er, igen ikke overraskende, her ideen om en politisk, muslimsk organisation finder størst opbakning.

Tabel 1: Uddrag af spørgeskemadataene på klyngeniveau.

De politisk aktivistiske fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt.

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder \geq meget)	Andel politisk interesseret	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk, muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Politisk aktivistiske fællesskaber	79%	90% (65%)	76%	66% (50%)	53%

De politisk aktivistiske fællesskaber er kendetegnet ved på forskellig vis at arbejde for politisk forandring. Dette foregår både gennem diskussioner i lukkede fora af politiske udspil, og hvilke partier der er ”sikre” at stemme på for danske muslimer med minoritetsbaggrund, og gennem dokumentation af marginalisering af muslimer i det danske samfund, enten gennem oplevelser af racisme på individplan eller gennem oplevelser af mere strukturel diskrimination i bl.a. ghettoloven. Fælles for fællesskaberne er, at de, trods variation i handlingsrepertoiret, alle benytter sig af en ”først informere, så engagere”-taktik, hvor brugerne af siderne og grupperne altså først gøres opmærksomme på et problem, for derefter at opfordres til fællesskabets foretrukne handlingsmodel imod problemet (Ward, 2012: 159). Handlingsmodellerne varierer fra deling af bestemt materiale på de sociale medier med henblik på at skærpe opmærksomheden om et problem, over online underskriftsindsamlinger, vælgererklæringer og borgerforslag til demonstrationer i det virkelige liv, der på forskellig vis har potentiale til at flytte noget politisk. Dette var også netop, hvad Aisha, der var medlem og følger af flere af de poli-

tisk aktivistiske fællesskaber, fremhævede som en af styrkerne ved fællesskaberne. ”Primært giver det mig et indblik i, hvad *jeg* kan gøre for at bidrage til det, der foregår rundt omkring [...] hvad kan jeg gøre som en almen bruger på Facebook eller bare mig [som borger i det hele taget], altså, hvad kan jeg gøre for at hjælpe [den givne sag]” (Aisha, 18. marts 2021). Dette viser i høj grad en tro på egne evner til at kunne flytte noget politisk og have en ret til at blive set, hørt og anerkendt, hvad politologerne Ahrensberg o.a. i deres studie af muslimske efterkommeres politiske effektivitetsfølelse og tillid til det politiske system i Danmark kalder ”høj intern effektivitetsfølelse” (2021: 49). Dette kæder de sammen med et højt uddannelsesniveau (ibid.: 59), hvad brugerne i denne gruppe også er kendetegnet af, jf. tabel 1.

Et andet fællestræk ved de politisk aktivistiske fællesskaber er, at fokus i høj grad er på, at man som muslim i Danmark først og fremmest er borger i landet og skal anerkendes af det øvrige samfund som en sådan. Særligt fokus på gruppens rettigheder, og hvordan muslimer bliver ordentligt repræsenteret i Folketinget (i diskussioner af, hvilke partier eller politikere der er ”sikre” at sætte kryds ved) sammen med fokus på strukturelle problemer i samfundet og forsøg på at gøre op med disse, er i fuld overensstemmelse med islamforsker Kathryn Poots’ studie af muslimske efterkommeres politiske engagement i England. Hun finder netop, at efterkommergenerationen har tendens til at engagere og organisere sig med et borgerrettighedsfokus og mod den ulighed og uretfærdighed, de oplever at stå overfor (2018: 103). Flere af fællesskaberne taler også direkte på vegne af ”den muslimsk minoritet” i deres opslag, og her synes ligeledes at være det *linked faith*-fænomen, altså skæbnefællesskab, på spil, som flere minoritetsstudier bruger (Marquez, 2001: 222; Ahrensberg o.a., 2021: 48). Fænomenet refererer til det følte skæbnefællesskab, der kan opstå hos minoriteter, der fysisk (gennem bl.a. anden hud- og hårfarve) adskiller sig fra majoriteten og derfor, som det er tilfældet med de fleste danske muslimer, meget ofte bliver portrætteret som en homogen gruppe trods de store interne forskelle (Statham, 2018, 54). Dette kan over tid, gennem den meget klare udgrænsning fra majoritetens side, føre til en fælles kollektiv bevidsthed, hvilket synes at være på spil i fællesskaberne her. Dette blev desuden underbygget af mine interviewrespondenter, der uden undtagelse talte om et udefineret ”vi”, når de talte om muslimer bredt, hvad enten det var muslimer i Danmark eller mere globalt.

De politisk aktivistiske fællesskaber synes på forskellig vis at gøre op med forestillingen om den ”udeltagende, uintegrerede muslim”. Bl.a. Aisha fremhævede dette som et gode ved fællesskaberne, idet de er med til at vise, at ”der er muslimer, der stemmer” (18. marts 2021), ligesom de kunne fungere som et sted at mødes med andre, hvor man kan blive bekræftet i sin værdi for samfundet, hvis man føler sig afvist:

”Hvis det er, at man føler sig alene, og man tænker, er jeg virkelig eftertragtet her i Danmark? Altså vil de ikke have mig her? men så tænker man jo, der er også andre, som er i samme båd som er i gang med at

uddanne sig eller har taget en uddannelse, der også gerne vil bidrage til at gøre noget godt” (ibid.).

Dette billede bekræftede Hassan, der fortalte, hvordan han især brugte fællesskaberne, ”når der eksempelvis bliver kørt en hetz mod os muslimer” (Hassan 27. marts 2021) som et sted ”at søge ly” (ibid.). Opfattelsen af fællesskaberne som et sikkert virtuelt rum blev desuden fremhævet af Eyad og Yousuf, der særligt brugte de politisk aktivistiske fællesskaber som en kanal til at holde sig opdateret på, hvad der foregår i samfundet, særligt politisk. Eyad fortalte: ”på den måde [gennem brug af fællesskaberne] er det nemmere at tage stilling til en hel masse af de ting, der foregår på Borgen. Man gider ikke læse det, der står i aviserne [... I gruppen kan man] snakke åbent, og man kan snakke om nogle forskellige ting” (Eyad 25. marts 2021). Gruppen bliver altså et virtuelt rum, hvor man kan diskutere med ligesindede uden risiko for at blive misforstået eller skulle indgå i en ”kommentarsporskamp”. Fællesskaberne bidrog desuden med viden, der kunne være nyttig i diskussioner udenfor Facebook: ”Hvis der en dag er en stor debat, hvor nogle af [online]grupperne kommer med modsvar, vil jeg også have et modsvar liggende, når en kollega eller ven snakker om det” (Hassan, 27. marts 2021).

De reaktivt religiøse fællesskaber

De reaktivt religiøse fællesskaber er de, der ligger længst fra de politisk aktivistiske fællesskaber, og de beskæftiger sig kun i meget lille grad med det øvrige samfund. Fokusset i disse fællesskaber er ikke konkret handling, men derimod religionen og den religiøse identitet. Fælles for fællesskaberne er, at de i deres fremstilling af islam fremstår konservative – særligt sammenlignet med de pragmatisk religiøse fællesskaber, der vil blive gennemgået i næste afsnit.

Tabel 2: Uddrag af spørgeskemadataene på klyngeniveau. De reaktivt religiøse fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder \geq meget)	Andel, hvis familie er medium eller mere religiøse (andel \geq meget religiøse)	Andel politisk interesse-rede	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	75% (48%)	57%	69% (50%)	43%
Reaktivt, religiøse fællesskaber	43%	99% (68%)	77% (52%)	51%	77% (59%)	40%

Ikke overraskende tiltrak de reaktivt religiøse fællesskaber flest meget religiøse brugere, hvilket en gennemgående ret kompromisløs og konservativ tilgang til islam synes at underbygge. Både efterlivet og dommedag var gennemgående temaer i opslagene, der i mange tilfælde tjente som påmindelser til brugerne om at følge den rette islamiske levevis for at sikre sjælens frelse (jf. Johansen, 2002: 101). Dette er overensstemmende med en reaktiv religiøsitet som modsvar til en udpræget følelse af fremmedgjorthed blandt muslimske efter-

kommere i Vesten (Poots, 2018: 194; Haddad, 2018: 103), hvilket den relative stigning i religiøsitet blandt mine spørgeskemarespondenter fra familiernes udgangspunkt (både målt på medium og høj religiøsitet) også er et eksempel på. Fremmedgørelsen kan være et udslag af følelser af diskrimination, hvilket denne klynges brugere angav i højest grad at have oplevet, men det betyder ikke, at brugerne føler sig tiltrukket af tanken om en fælles muslimsk, politisk organisation til at "tage sig af" de samfundsmæssige problemstillinger. Dette kan synes underligt, men skyldes særligt en bevidst tilbagetrækning fra majoritetssamfundet, som Khaled gav udtryk for. Khaled afviser tanken om en politisk organisation, fordi det ville være en legitimering af det vestlige, demokratiske system, som han mener har "en udløbsdato" (Khaled 31. marts 2021), da det ifølge salafistiske tolkninger af islam ikke er et guddommeligt ordineret system og derfor på et tidspunkt vil fejle (Wagemakers, 2012: 149). Samtidig mener han ikke, at Danmark er det rigtige sted at starte, fordi det "ikke [giver] nogen mening at starte i Vesten, når dit eget hjemland, hvad kan man sige, er ved at kollapse økonomisk og rent islamisk også" (Khaled 31. marts 2021). At han henviser til noget andet end Danmark som "sit hjemland", selvom han i spørgeskemaet havde angivet både at være født og opvokset her, spejler ummahismen som Saunders taler for (2008: 309). Brugergruppen består desuden af færrest højtuddannede, hvilket måske også kommer til udtryk i det mindre handlingsorienterede indhold som svar på følelsen af fremmedgjorthed (jf. Ahrensberg o.a., 2021: 59).

De fleste af fællesskaberne i denne klynge forholdte sig alene til praksisspørgsmål og påmindelser om religionen, hvilket både Khaled og Ali fremhæver som et gode ved fællesskaberne: "til dagligt kan man også få... ja lidt viden om din egen religion, så er det [ens Facebookfeed] ikke kun fyldt op med nyheder fra TV2 og DR og alt muligt andet – så man ikke bliver skubbet helt væk fra sin religion" (Khaled 31. marts 2021). Hermed kan fællesskaberne være en måde helt konkret at flytte det religiøse med over i den ellers ret verdslige sfære, Facebook udgør, og dermed en måde at underbygge den religiøse identitet online. Dette kan ses som et led i det daglige, aktive tilvalg af religionen, som præger efterkommergenerationen (jf. Premazzi og Ricucci, 2015: 158-9; Schmidt, 2004: 32).

De pragmatisk religiøse fællesskaber

Brugergruppen i de pragmatisk, religiøse fællesskaber er meget gennemsnitlig i forhold til spørgeskemaet. Ligesom i de reaktivt religiøse fællesskaber er der en lidt lavere tilslutning til ideen om en fælles, politisk organisation, men, som det vil vise sig, af ganske andre grunde.

Tabel 3: Uddrag af spørgeskemasvar på klyngeniveau. De pragmatisk, religiøse fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder \geq meget)	Andel politisk interesserede	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Pragmatisk, religiøse fællesskaber	54%	100% (63%)	53%	63% (47%)	40%

Hvor de reaktivt religiøse fællesskaber primært henvender sig til andre troende og relativt konservative muslimer, henvender de pragmatisk religiøse fællesskaber sig både til mindre kompromisløse muslimer og i nogle opslag også til ikke-muslimer. Bl.a. i forbindelse med Ramadanen 2021 var der flere opslag at finde i disse fællesskaber, der besvarede de mest gængse spørgsmål om islamisk praksis i et forsøg på at afmystificere islam og vise det forenelige i at være dansk og troende, praktiserende muslim samtidig og på den måde gøre op med stigmaet om ”den muslimske fremmede”. Dette er tydeligt i selvbeskrivelsen fra bl.a. MUNIDA (Muslimsk ungdom i Danmark), der skriver, at de ”arbejder mod [for] at forene identiteter, bygge bro over kløfter og række ud til det omgivende samfund for at hjælpe til en bedre integration” (MUNIDA, ”Om”). Det pragmatiske kommer her til udtryk i særligt fokuset på at ”forene identiteter”. Dette er også tydeligt i fællesskabernes fokus på et godt, jordisk liv, som står i modsætning til de reaktivt religiøse fællesskabers fokus på livet i det hinsides og forberedelser til dommedag. Forskellen på de reaktive og de pragmatisk religiøse fællesskaber eksemplificeredes tydeligt i to opslag fra hhv. MUNIDA (Muslimsk Ungdom i Danmark), der repræsenterer de pragmatisk religiøse fællesskaber, og Quran og Sunnah – Vejen til Iman, der repræsenterer de reaktivt religiøse fællesskaber (jf. figur 1 og 2).

Figur 1: Ramadanopslag fra MUNIDA (bragt med tilladelse fra gruppen)

Figur 1: Ramadanopslag fra Quran og Sunnah – Vejen til Iman (bragt med tilladelse fra gruppen)

Opslagene er begge rettet mod de muslimer, der ikke til dagligt udfører de fem tidebønner (*ṣalāḥ*), og hvordan de skal forholde sig til det at faste og bede i løbet af Ramadanen. MUNIDAs tilgang er langt mere inkluderende og forstående og tager udgangspunkt i, at det, at man prøver, er det, der tæller. Det at faste og dermed gøre noget, selvom man ikke også udfører de daglige bønner, er prisværdigt, og man skal ikke give op, fordi man ikke er ”rettroende nok”. Omvendt skriver Quran og Sunnah – Vejen til Iman direkte i deres opslag, at man ikke kan komme ind i Paradis (*jannah*), hvis ikke man udfører alle sine religiøse pligter ordentligt i sin tid på Jorden (*dunyā*).

At de pragmatisk religiøse fællesskaber er mere inkluderende, understreges yderligere af at spørgsmål om, hvorvidt fasten tæller, hvis man har indtaget alkohol, også blev behandlet i denne klynge. Opslaget er afgørende, fordi indtag af alkohol (sammen med det at indtage svinekød) er blandt de klareste markører, der adskiller ”muslim” fra ”ikke-muslim” (Simonsen, 2017: 324), og spørgsmålet ville derfor slet ikke komme på tale i de reaktivt religiøse fællesskaber. Det viser derimod netop pragmatismen i denne klynges tilgang til det at være muslim i Danmark i anerkendelsen af, at majoritetskulturens forhold til alkohol også bliver indoptaget af minoriteten. Den klare adskillelse mellem minoritet og majoritet afvises overordnet set i disse fællesskaber, og den lave tilslutning til ideen om en fælles, muslimsk, politisk organisation til at tackle marginaliseringen bliver af Hassan netop forklaret med afsæt i dette: ”En fælles muslimsk forening vil blot være endnu et skridt mod en splittelse

mellem muslimerne og samfundet [...] Vi har brug for at bygge bro, ikke destruere den og skabe to samfund” (Hassan 27. marts 2021). Hassan spejler her retorikken fra de pragmatisk religiøse fællesskaber, men er medlem i alle de undersøgte klynger og demonstrerer derved også, at fællesskaberne kan appellere til det samme menneske på forskellige måder, og at medlemskab et sted ikke betyder, at de andre fællesskabsklynger nødvendigvis er udelukkede.

De velgørenhedsorienterede fællesskaber

De velgørenhedsorienterede fællesskaber er Facebooksider for muslimske velgørenhedsorganisationer og fokus er derfor også på at levere hjælp til mindre velstillede trosfæller rundt om i verden. Her bliver det religiøse, inklusive løfter om belønninger i det hinsides, brugt som en rammesætning for nødhjælpen, men det er selve hjælpen og fællesskabet med andre donorer og de hjælpne, der er fokuspunktet fremfor den religiøse diskurs. Desuden handler mange opslag om at dokumentere, at pengene bliver brugt som lovet og dermed sikre troværdigheden og gøre organisationerne attraktive for fremtidige donorer (Gerodimos, 2012: 173, 176).

I de velgørenhedsorienterede fællesskaber er der som den eneste brugergruppe flere kvinder end mænd. Det kan tyde på, at der måske er den samme mekanisme på spil i efterkommergenerationsorganisationer som i indvandrerorganisationer, hvor kvinder i højere grad forsamles i grupper, der er rettet mod løsning af konkrete problemstillinger, og mændene i højere grad forsamles i de religiøse og politiske grupper (Mikkelsen, 2002: 15). Opslagene holdes positive og handlingsorienterede og diskuterer ikke politik eller muslimers generelle forhold i Danmark. Brugergruppen består af mindre politisk interesserede brugere og dem, der i mindst grad mener, at der er behov for en fælles, politisk, muslimsk organisation. Desuden er der i denne klynge færrest meget religiøse, selvom den gennemsnitlige bruger fortsat er religiøs.

Tabel 4: Uddrag af spørgeskemadataene på klyngeniveau. De velgørenhedsorienterede fællesskaber sammenholdt med det overordnede gennemsnit

	Antal respondenter (andel kvinder)	Andel med videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder \geq medium (andel for hvem religionen betyder \geq meget)	Politisk interesse	Andel, der har oplevet diskrimination (andel indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er et behov for en fælles politisk, muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	80 (49%)	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Velgørenhedsorienterede fællesskaber	44 (57%)	77%	98% (54%)	48%	68% (41%)	39%

De velgørenhedsorienterede fællesskaber har en ganske veluddannet brugergruppe, og der lægges vægt på at fremstå professionelle, hvad dokumentationsindsatsen og arbejdet for at fremstå troværdige vidner om. Det synes at virke, idet Hassan netop fremhæver, at organisationerne ”står for rigtig store nødhjælpsprojekter i mange lande [...] og] ofte hjælper til nede i Mellemøsten,

når der er brug for det” (27. marts 2021). Han fremhæver også, at organisationerne ”fremmer nødhjælp og udfører et stærkt stykke arbejde” (ibid.), hvilket viser, at dokumentationsindsatsen virker overbevisende og er noget, brugerne lægger mærke til og vægt på.

Herudover gøres der meget ud af at vise, hvor nemt det er at gøre en forskel som enkeltindivid gennem organisationerne. Dette stemmer overens med forsker i bl.a. unges onlinemobilisering Roman Gerodimos’ studier, der viser, at onlinemobilisering lykkes bedre, jo nemmere det er for den enkelte at kunne gøre noget, der opleves som virkningsfuldt (Gerodimos, 2012: 173-4). Desuden er det i mange tilfælde muligt at individualisere sin støtte, så man f.eks. gennem en mærkning af donationen kan bestemme, hvilken indsats pengene skal gå til.

Det religiøse kommer kun eksplicit til udtryk i opslagene i disse fællesskaber gennem henvisninger til belønninger i det hinsides og påmindelser om, hvordan man kan hjælpe sine ”muslimske brødre og søstre”. Der bliver dermed talt til en stor indgruppe, men ikke gjort noget for at afgøre, hvor denne starter eller slutter og fællesskabernes ganske store tilslutning (begge de undersøgte sider i klyngen når ud til omkring 20.000 følgere), handler måske også om, at man her slipper for diskussionerne af, hvem der hører til.

Siderne giver en handlemulighed for de politisk frustrerede med muligheden for at hjælpe mindre velstillede trosfæller og dermed gøre noget, i det Ahrensberg o.a. har kaldt den ”ukonventionelle politiske handling” (2021: 56, 59). Samtidig kan støtten ”bare” ses som et led i den gode gerning og religiøse pligt for mere politisk resignerede brugere, og siderne her lykkes på den måde med at forene to skarpt opstillede grupper i handlingsmuligheden for den gode sags tjeneste.

At være muslim i Danmark – en del af ummahen?

Ummahbegrebet optræder kun eksplicit hos de reaktivt religiøse fællesskaber og de velgørenhedsorienterede fællesskaber, men det fælles ”vi” om (danske) muslimer er til stede flere steder, bl.a. i mine interviewpersoners bevidsthed. Dette synes umiddelbart at tale for Saunders’, Pfaffs og Gills idé om identiteten som muslim som en ”first-order determiner” og fokus på tilhør i den globale ummah. Dette underbygges også af Khaled, der til trods for i spørgeskemaet at have tilkendegivet både at være født og opvokset i Danmark i interviewet taler om ”vores eget hjemland” forstået som muslimske lande bredt, overfor Danmark og Vesten generelt (Khaled 31. marts 2021). Modsætningen mellem ummahens ”rette” hjem og det danske samfund, han bor og lever i, er tydelig, og han tilslutter sig i høj grad den meget klare adskillelse mellem det rette islamiske og det øvrige samfund, som præger flere af de reaktivt religiøse fællesskaber, han følger. Overfor dette står mine øvrige interviewrespondenter noget mindre skræmsikkert, og deres opfattelse af at tilhøre et bredt muslimsk fællesskab varierer. Hassan mener f.eks. udelukkende, at det muslimske fællesskab findes som konsekvens af, at ”man føler sig undertrykt som

minoritet i et samfund” (Hassan 27. marts 2021), men siger samtidig, at han ikke ”i det daglige” føler sig som en del af et muslimsk fællesskab. Aisha svarer på samme måde, at hun ikke som udgangspunkt tænker sig selv som del af et muslimsk fællesskab, men hun fortæller også, at når hun hører om noget, der sker i et andet land, ”så kan du godt nogle gange relatere til, jamen, det er også noget, jeg har oplevet her i Danmark, så på den måde kan man godt føle sig forbundet” (Aisha 18. marts 2021). Hvad der er på spil hos begge mine ”medium”-religiøse interviewrespondenter (Aisha og Hassan), er snarere et udtryk for linked faith-fænomenet end et klart ummahfællesskab. At både Aisha og Hassan har angivet ”medium” i forhold til religionens betydning i deres hverdag, er dog ikke afgørende, da Ali, Eyad og Yousuf, der alle, ligesom Khaled, havde markeret, at religionen fyldte ”så meget som muligt” i deres hverdag, i store træk er enige i forbeholdene mod et større muslimsk fællesskab. Eyad nævner, at ”islam siger vi er et stort folk, så på den måde er vi en stor gruppe” (Eyad 25. marts 2021), men han tager ikke ejerskab over dette synspunkt, som Khaled gør. Det er dermed ikke selverklæret religiøsitet, der er afgørende for følelsen af at tilhøre et større muslimsk fællesskab. Derimod får følelse i højere grad den enkelte til at søge de Facebookfællesskaber, hvor ummahfællesskabet dyrkes. Khaled søger dette, mens Eyad og Yousuf begge taler imod aktivt at søge fællesskaber baseret på religion, selvom Eyad genkender et sådant ”ifølge islam”.

Eyad fortæller desuden, at han i langt højere grad dyrker fællesskaber ”indenfor sundhed og træning og er mere aktiv på Facebookgrupper relateret til træning” end religiøst baserede fællesskaber (Eyad 25. marts 2021). Dette understreger dels, at de religiøse fællesskaber på Facebook har form af interessefællesskaber, dels at religionen, selv for de meget religiøse, ikke er en altoverskyggende identitet. Yousuf understreger denne pointe, idet han mener, at ”det religiøse hører til internt i familien” (Yousuf 23. marts 2021). Bortset fra Khaled, der venter på det guddommelige, fejlfrie system, hvor religionen bliver afgørende, taler alle interviewrespondenterne om en privatiseret og individualiseret islam, der er stærkt påvirket af den danske kontekst, og der kan dermed tales om en dansk kulturel islam. Denne skal ikke forstås som den ”kulturislam”, der særligt i medierne og af politikere bruges som en pendant til kulturkristendommen, hvor religionen kun kommer til udtryk i fejring af højtider og skabelse af værdigrundlag, og hvor det i meget lille grad handler om religionsdyrkelse og i høj grad om tradition (Mauritsen, 2021: 17). De danske muslimer, der har deltaget i dette studie, er langt overvejende religiøse og tager netop et opgør med det traditionelle, fordi religiøsiteten bevidst skal forsvares og vælges til i minoritetsstanden (jf. Premazzi og Ricucci, 2015: 158; Johansen, 2002: 102). Den danske, kulturelle påvirkning består derimod i tilgangen til islams rolle, som er stærkt påvirket af den danske kontekst og derfor af langt de fleste respondenter opfattes som hørende til privatsfæren.

Nationalt betingede fællesskaber

Gennemgangen af de fire fællesskabstyper peger overordnet på tre udgangspunkter for dyrkelse af fællesskabet som muslimer i Danmark. For nogle handler det om den religiøse identitet og dyrkelsen af islam enten på trods af eller i harmoni med majoritetssamfundet (i henholdsvis de reaktivt religiøse og de pragmatisk religiøse fællesskaber) for andre om ”muslim” som en kategori af stigmatiserede minoritetsindivider fra et borgerrettighedssynspunkt (i de politisk aktivistiske fællesskaber). Imellem disse to positioner er de velgørenhedsorienterede fællesskaber, hvor identiteten som muslim ikke nævnes eller diskuteres eksplicit, men hvor den handling, man kan udføre for mindre velstillede trosfæller, er i centrum og legitimeres gennem religiøse argumenter. Samtidig demonstrerer interviewene med de faktiske brugere, at det er de færreste fællesskaber, der alene kan indeholde hele individets syn på det at være muslim i Danmark, hvilket Hassan især demonstrerer gennem sit medlemskab i alle de overordnede klynger.

Fælles for Facebookfællesskaberne er, at de primært centrerer sig om den nationale kontekst – f.eks. er det primære kommunikationssprog dansk. Undersøgelsen af fællesskabernes brugergrupper fremhævede nogle interessante forskelle, bl.a. i uddannelsesniveaets tilsyneladende betydning for at søge mod mere handlingsorienterede onlinefællesskaber. Ideen om en fælles, muslimsk, politisk organisation til at tackle den marginalisering og oplevelser af diskrimination, som undersøgelsen også viste er en del af den almene muslimske erfaring, blev modtaget forskelligt. Den blev således overordnet set budt velkommen blandt brugerne af de politisk aktivistiske fællesskaber, mens tilslutningen var noget mindre i de øvrige fællesskabstyper. Her var afvisningen af ideen dog forskellig og spændte fra en ideologisk afvisning af hele det demokratiske system til en pragmatisk afvisning baseret på ikke at ønske yderligere opdeling mellem majoritet og minoritet.

Skønt den største udfordring for muslimer synes at være at blive anerkendt som fuldgyltige medlemmer af nationalstaten, er det den danske kontekst og de konkrete udfordringer og episoder, der opleves her, der overordnet er afgørende for fællesskaberne

I modsætning til forventningen om ummahen som et meget konkret fællesskab, der skulle udvikle sig blandt muslimske unge på tværs af Europa, synes bredden af de her undersøgte, dansksprogede fællesskaber at tale imod dette, ligesom ingen af interviewpersonerne nævnte sådanne transnationale fællesskaber i vores samtaler. Derimod virker det til, at der, i hvert fald i Danmark, er tale om nationalt betingede fællesskaber, om end mål og midler er forskellige. Facebookfællesskaberne kan dermed være endnu et udtryk for en ”dansk kulturel islam”, som er stærkt forankret i den nationale kontekst. Skønt den største udfordring for muslimer synes at være at blive anerkendt som fuldgyl-

dige medlemmer af nationalstaten, er det den danske kontekst og de konkrete udfordringer og episoder, der opleves her, der overordnet er afgørende for fællesskaberne. Især de politisk aktivistiske fællesskaber vidner om en orientering i det danske samfund og en base i den nationale (borger)kontekst fremfor i det religiøse. Alle fællesskaberne synes på en eller anden måde at reagere på den nationale kontekst, hvad enten reaktionen er et forsøg på at gå i rette med "andenrangsstatussen" og blive optaget som "rigtige" danskere eller en yderligere afskærmning fra det afvisende samfund med et reaktivt fokus på religionen og det religiøse fællesskab som følge.

Litteratur

- Ahrensberg, Nanna Vestergaard, Kirstine Mathilde Hansen og Kristian Kriegersbaum Jensen (2021), "Politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt efterkommere: betydningen af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge", *Politica*, 53(1): 44-62.
- Carlsen, Hjalmar Bang, Jonas Toubøl og Snorre Ralund (2020), "Consequences of group style for differential participation", *Social Forces*, 99(3): 1233-73.
- Gerodimos, Roman (2012), "Online youth civic attitudes and the limits of civic consumerism: The emerging challenge to the Internet's democratic potential" i Brian D. Loader og Dan Mercea red., *Social media and Democracy: innovations in participatory politics*, London, England: Routledge, pp. 166-189.
- Haddad, Yvonne Yazbeck (2018), "The politics of inclusion: American Muslims and the price of citizenship" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz red., *Growing up Muslim in Europe and the United States*, London, England: Routledge pp. 95-110.
- Jasper, James (2010), "Strategic marginalisation and emotional marginalities: The dilemma of stigmatized identities" i Debal K. Singharoy red., *Surviving against odds: The marginalized in a globalizing world*, New Delhi, Indien: Manohar Publishers and Distributors, pp. 27-34.
- Johansen, Karen-Lise (2002) *Muslimske stemmer: Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark*, København, Danmark: Akademisk forlag.
- Kantanen, Helena og Jyri Manninen (2016), "Hazy boundaries: Virtual communities and research ethics", *Media and communication*, 4(4): 86-96.
- Loader, Brian D. og Dan Mercea (2012), "Networking democracy? Social media innovations in participatory politics" i Brian D. Loader og Dan Mercea, red., *Social media and Democracy: innovations in participatory politics*, London, England: Routledge, pp. 1-10.
- Marquez, Benjamin (2001), "Choosing issues, choosing sides: constructing identities in Mexican-American social movement organizations", *Ethnic and Racial Studies*, 24(2): 218-35.
- Mauritsen, Anne Lundahl (2021), "Interreligiøsitet, kristendom og levet kulturreligion: En kvantitativ undersøgelse af individuelle og kollektive identiteter", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 73: 5-21.
- Mikkelsen, Flemming (2002), "Indvandrere og civilsamfund. En forskningsoversigt vedrørende etniske minoriteters deltagelse i civilsamfundet samt kulturmødet mellem minoriteter og danskere på arbejdspladsen, i boligområder og i foreninger", *AMID Working Paper Series*, 19: 1-30.
- Premazzi, Viviana og Roberta Ricucci (2015), "Religious belonging in the Facebook era: Muslims online young people offline", *Annual Review of the Sociology of Religion: Religion and internet*, 6: 147-63.
- Poots, Kathryn Spellman (2018), "Second-generation Muslims and the making of British Shi'ism" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz, red., *Growing Up Muslim in Europe and the United States*, London: Routledge, pp. 192-208.
- Rytter, Mikkel (2019), "Writing against integration: Danish imaginaries of culture, race and belonging", *Ethnos*, 84(4): 678-97.
- Saunders, Robert A. (2008), "The 'ummah' as nation: a reappraisal in the wake of the 'Cartoons Affair'", *Nations and nationalism*, 14(2): 303-21.
- Schmidt, Garbi (2004), "Islamic identity formation among young Muslims: the case of Denmark, Sweden and the United States", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24(1): 31-45.
- Simonsen, Kristina Bakkær (2017), "Hvor dansk skal man være for at være dansk?" Hvordan unge efterkommere af indvandrere fra Mellemøsten oplever muligheden for at høre til i Danmark", *Politica*, 49(3): 312-29.
- Satham, Paul (2018), "Resilient Islam meets a resilient mainstream: Persistent 'barriers' in public attitudes over religious rights for Muslims in European countries" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz, red., *Growing up Muslim in Europe and the United States*, London, England: Routledge, pp. 39-56.

Ward, Janelle (2012), "Reaching citizens online: How youth organizations are evolving their web presence" i Brian D. Loader og Dan Mercea, red., *Social media and*

Democracy: innovations in participatory politics, London, England: Routledge, pp. 150-65.
Wagemakers, Joas (2012), *A Quietist Jihadi*, Cambridge, England: Cambridge University Press.

Bilag 1

Oversigt over interviewrespondenterne. Alle optræder under pseudonymer for at sikre interviewrespondenternes anonymitet.

Navn	Alder	Beskæftigelse	Uddannelsesniveau	Religionens betydning i hverdagen	Gruppetilhørsforhold	Behov for fælles muslimsk, politisk organisation
Aisha	20-24	Studerende	Lang videregående uddannelse	Medium	Politisk aktivistiske	I høj grad
Ali	30-34	Faglært arbejde	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Reaktivt religiøse og pragmatiske religiøse	Slet ikke
Hassan	15-19	Studerende	Lang videregående uddannelse	Medium	Alle typer	I lille grad
Eyad	40-44	Selvstændig	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Politisk aktivistiske	I høj grad
Yousuf	35-39	Faglært arbejde	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Politisk aktivistiske og velgørende	I høj grad
Khaled	20-24	Selvstændig	Ungdomsuddannelse	Så meget som muligt	Reaktivt religiøse, pragmatiske religiøse og velgørende	Slet ikke